

BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNA İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLAR BAKIMINDAN MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI^(*)

Av. Ensar KURU^(**)

Öz: Şüpheli ya da sanığın soruşturma ve kovuşturma evresinde sahip olduğu temel haklar vardır. Masumiyet karinesi ilkesi ve suçlama hakkında bilgilendirilme, müdafiden yardım alma, tanığa soru sorma gibi haklar ceza davalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerde korunan adil yargılanma hakkı, yargılamanın mümkün olan en kısa sürede bitirilmesi alt ilkesini de barındırır. Ceza muhakemesi hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar bakımından makul sürede yargılanma hakkının getirdiği güvenceler yadsınamaz. Özellikle tutuklu yargılanan kişilerde muhakemenin hızlı ve kesintisiz bir biçimde yürütülüp bitirilmesi beklenir. Kamu hukuku alanında bu hak; idari yaptırıma ilişkin uyuşmazlıklara değil, cezai uyuşmazlıklara uygulanır. Ancak uyuşmazlığın niteliği esasa bakılmak suretiyle özerk olarak belirlenmektedir. Sürenin makul olup olmadığı ise uyuşmazlığın başlangıç ve bitiş tarihi ile hesaplamada kullanılan değerlendirme ölçütleri göz önüne alınarak tespit edilir. Çalışma kapsamında tüm bu hususlar İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararları çerçevesinde ele alınacaktır. Sonuç kısmında, kangrenleşen ve adeta kültürel bir tolerans haline gelen yargılamada gecikmeye karşı etkili olabilecek birtakım çare ve alternatifler önerilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cezai Uyuşmazlık, Makul Sürede Yargılanma Hakkı, İdari Yaptırım, Bireysel Başvuru, Adli Zaman Yönetimi.

^(*) Makale Gönderim Tarihi: 19.03.2020. Makale Kabul Tarihi: 29.04.2021.

^(**) Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi (ORCID no: 0000-0001-7064-0319; av.ensarkuru@gmail.com).

RIGHT TO TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME IN TERMS OF CRIMINAL PROCEDURE LAW IN THE INDIVIDUAL APPLICATION DECISIONS

Abstract: The suspected or accused has fundamental rights during the criminal investigation and prosecution phases. The principle of presumption of innocence and the right to be informed about the accusation, to benefit from the legal advice of a lawyer and to ask a question the witness is an important in criminal cases. The right to a fair trial, protected by national and international legislation, includes the sub-principle of concluding the trial as soon as possible. It is expected that the proceedings will be fast and uninterrupted, especially for those who are on arrested. This right in the field of public law; it is applied to criminal charge, not administrative sanctions. However, the notion is decided autonomously. Whether the period is reasonable or not is determined by considering the start and end date of the charge and the evaluation criteria used in calculation. Within the scope of the study, all these issues will be tackled with the decisions of individual application in the European Court of Human Rights and the Constitutional Court. In the conclusion part, some remedies and alternatives will be given against the delay in judgment, which has become gangrenous and a cultural tolerance.

Keywords: Criminal Charge, The Right to a Trial within a Reasonable Time, Administrative Sanction, Individual Application, Judicial Time Management.

GİRİŞ

Yargılamaların gereksiz talikler olmadan sonuçlandırılarak adaletin gecikmeksizin tesisi, hukuk sistemlerinin öncelikli amacıdır. Makul sürede yargılanma hakkı¹, ulusal ve uluslararası düzenlemelerde müstakil bir hak olarak düzenlenmemiş olup adil yargılanma hakkı içinde yer verilmiştir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde (İHAS) adil yargılanma hakkının unsuru olarak tanzim edilmiş makul sürede yargılanma hakkının oldukça geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır². Sözleşmenin 6. maddesinin lafzı, etkili-

¹ Kavramın “çabukluk” şeklinde adlandırılması için bkz. KUNTER Nurullah, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 9. Bası, Yaylacık, İstanbul, 1989, ss. 32-33.; “Hızlılık ilkesi” şeklinde adlandırılması için bkz. ÖZBEK Veli Özer / DOĞAN Koray / BACAĞIZ Pınar, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin, Ankara, 2020, s. 56.; “Yargılamanın hızlılığı” şeklinde adlandırılması için bkz. ÜNVER Yener / HAKERİ Hakan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 15. Baskı, Adalet, Ankara, 2019, ss. 55-58.

² ÖZKAN-DUVAN Ayşe, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **AÜHFD**, C: 68, S. 1, 2019, s. 297.

lik prensibi ile birlikte değerlendirildiğinde bu hak ortaya çıkmaktadır³. İç hukukta, anayasal bir hüküm olarak davaların mümkün olan süratle sonlandırılması görevi yargıya verilmiştir⁴. Bu hükümlerin gayesi, tüm hak arayanlar için yargılama faaliyetinin süruncemede kalmamasını sağlamak ve bilhassa uzun süren davanın sonuç belirsizliğinin kişide oluşturacağı manevi yıpranmaları engellemektir⁵. Bir başka deyişle bireylerin uzun süren davalar sebebiyle maddi ve manevi baskı ile sıkıntılarından korunmasıdır⁶.

Adaletin idaresinde onun güvenilirliğini ve etkililiğini tehlikeye atacak gecikmeler olmaması lazımdır⁷. Uluslararası yaklaşıma göre de egemenlik hakkı gereği yargılama işlevine sahip olan devletler en hızlı, doğru ve adil bir şekilde sonuç almaya elverişli yapıları kurmalı ve önlemleri almalıdır⁸. Nitekim İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM), yargılama faaliyetinin uzamasını engelleyecek veya uzamasından dolayı ortaya çıkan zararları tazmin edecek çarelerin bulunması gerektiğini belirtmiştir⁹. Çünkü bu hak o kadar önemlidir ki, davanın sonucundan bağımsız bir etkiye sahiptir. Davanın lehe ya da aleyhe sonuçlanması belirleyici olmamaktadır¹⁰. Diğer bir deyişle; özellikle ceza yargılamalarında kritik bir öneme sahip olan bu hak, muhakeme sonucunda verilen hükmün içeriğiyle ilgilenmemektedir. Ayrıca,

³ VİTKOSKAS Dovydas / DİKOV Grigoriy, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, 2. Bası, Avrupa Konseyi Yay., 2018, s. 117.

⁴ *Anayasa 141.madde: “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir”.*; Sadece yargı (lama) görevi (kastedilen ödev) olarak görülmesinin yanlışlığı ve yasama ile yürütmeye de ödevler yüklenildiği hakkında bkz. KUNTER, s. 33 dipnot.

⁵ İHAM, Stögmüller / Avusturya, Başvuru No: 1602/62, 10.11.1969, par. 5.

⁶ ÇELİK Abdullah, **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Anayasa Mahkemesi Yay., Ankara, 2014, s. 71.

⁷ İHAM, Apicella / İtalya, Başvuru No: 64890/01, 29.03.2006, par. 116.

⁸ GÖLCÜKLÜ Feyyaz / GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 284.; DİNÇ Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkı**, İzmir Barosu Yay., İzmir, 2006, s. 95.

⁹ Bahçeyaka / Türkiye, Başvuru No: 74463/01, 13.07.2006, par. 13.; Bu kapsamda Ceza Muhakemesi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle ihlali önlemeye ilişkin getirilen düzenlemeler ve uygulamada sorunları azaltmak amacıyla önerilen tedbirler için bkz. ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SİRMA-GEZER Özge / SAYGILAR-KIRIT Yasemin Filiz / ALAN-AKCAN Esra / ÖZAYDIN Özdem / ERDEN-TÜTÜNCÜ Efser / ALTINOK-VILLEMİN Derya / TOK Mehmet Can, **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Baskı, Seçkin, Ankara, 2020, ss. 129-132.; Ayrıca Avusturya ve Kosova Ceza Muhakemeleri Kanunu’nda düzenlenen soruşturma evresinde süre sınırları için bkz. ÜNVER / HAKERİ, s. 55.

¹⁰ GÖKPINAR Mahmut, **Adil Yargılanma Hakkının Asgari Gereklere Karşısında Türk Kamu Hukuku**, Adalet, Ankara, 2008, s. 69.

önceki tarihli kararlarında¹¹ İHAM, iç hukukta makul sürede yargılanma hakkını koruyacak etkin bir çarenin varlığını değerlendirmemekteydi¹². Artık bu hakka yönelik ihlallerin hukuk devletini tehlikeye düşürecek aşamaya geldiği noktada ayrıca etkili başvuru yolu açısından da ihlalden bahsedilecektir¹³. Şüphesiz bir hukuk sisteminde muhakeme süresinin uzunluğu karşısında en etkili ve uygun çözüm, yargılamaları hızlandıran önleyici hukuk yoludur. Buna imkân veren bir yol, tazminatı öngören çarelere karşı daha üstündür. Çünkü hem mağduriyete sebebiyet verilmemekte hem de denetim ihlalden sonraya kalmamaktadır¹⁴.

Çalışmanın konusu ceza muhakemesi hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar bakımından makul sürede yargılanma hakkı olduğundan; ilk bölümünde, öncelikle cezai uyuşmazlık kavramı kapsam ve içeriği ile açıklanacaktır. Sonrasında bu kavramın idari yaptırıma ilişkin uyuşmazlıklarla arasındaki farka karşılaştırılmalı şekilde yer verilecektir. İkinci bölümde, makul sürenin hesaplanması ve sürenin hesaplanmasında kullanılan değerlendirme ölçütleri açıklanacaktır. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararları çerçevesinde bu hususlar ele alınacaktır. Sonuç kısmında ise yargılamada gecikmeye karşı etkili olabilecek birtakım çare ve alternatifler önerilecektir.

I. CEZAI UYUŞMAZLIK KAVRAMI VE İDARİ YAPTIRIMA İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Hukuk devletinde var olması gereken kanunilik ilkesinin sonucu olarak, işlenen suçlar karşısında öngörülen yaptırımların önceden bilinmesi gerekir. Hangi fiillerin suç olarak tanımlanacağı sorunu ise devletlerin tasarrufundadır. Aynı eylem bir ülkede suç olarak yer alırken başka bir ülkede suç olarak düzenlenmemiş olabilir. Makul sürede yargılanma hakkı bakımından ne tür durumların cezai uyuşmazlık sayılacağı ve buradan hareketle makul sürede yargılanma hakkına sahip olup olunmayacağı tespit edilmelidir.

¹¹ Örnek bir karar için bkz. Kudla / Polonya, Başvuru No: 30210/96, 26.10.2000, par. 151.

¹² BAŞAR Mürkerrem Onur, **Avrupa İnsan Hakları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, 12 Levha, İstanbul, 2011, s. 69.

¹³ İNCEOĞLU Sibel, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4**, Avrupa Konseyi Yay., 2018, ss. 265-266.

¹⁴ DOĞRU Osman / NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2. Cilt, Pozitif Matbaa, Ankara, 2013, s. 568.

1. Cezai Uyuşmazlık Kavramı¹⁵

Sözleşmenin 6. maddesi en basit ceza yargılamasından en karmaşık olana kadar hepsine tatbik edilir. Hatta yasama dokunulmazlığına sahip milletvekilinin görev sonuna ertelenen ceza yargılamalarında kendisini savunmak için yasama dokunulmazlığını kaldıramaması durumu bile “cezai uyuşmazlık” kavramına girmektedir. Her ne kadar ceza yargılamasından belli bir netice elde etme başka bir deyişle, beraat ya da mahkûmiyet hükmüne ulaşma şeklinde bir hak madde kapsamında yer almasa da hakkında açılan ceza davasında kişinin makul bir sürede yargılanma hakkı talep etmesi son derece doğaldır¹⁶. Söz konusu cezanın görece basitliği veya konusunun ehemmiyetsiz oluşu yargılamanın cezai niteliğini, uyuşmazlığın cezai karakterini etkilemez¹⁷. Ancak yeniden yargılama için yapılan başvurular ya da ihlal tespit edildikten sonra ceza yargılamasının tekrar açılması yönündeki istekler cezai özellik teşkil etmez. Çünkü cezası kesinleştikten sonra dosyanın yeniden açılmasını talep eden kişiye bir uyuşmazlık yöneltilmiş değildir. Eğer talep ya da başvuru sonucunda dosyanın yeniden açılmasına karar verilirse yeni yargılama ile karar düzeltme davası cezai başlık kapsamına girer¹⁸.

Sözleşmede yer alan cezai uyuşmazlık kavramı otonom bir anlam taşıdığından şekilsel ifadeden ziyade esasa dair manasının tercih edilmesi öngörülmüştür¹⁹. İHAM; *Engel ve Diğerleri / Hollanda* başvurusunda bu kavramın iç hukuktaki tarifi ile bağlı olmadıklarını, özerk bir kavram olduğunu vurgulamıştır²⁰. Mahkemenin bu yaklaşımından dolayı iç hukukta eylemin

¹⁵ Kunter’e göre iddia ve savunma makamı beyanlarının mütalaa niteliği ve uyuşmazlığı kesin şekilde çözen kararın da yargı olarak ifade edildiği göz önüne alındığında kolektif hükümlerle çözülecek uyuşmazlık yerine yargı ile yarılacak uyuşmazlık (kısaca yargılanacak uyuşmazlık) denilmektedir, KUNTER, s. 277.

¹⁶ İHAM, Kart / Türkiye, Başvuru No: 8917/05, 03.12.2009, par. 67-70.

¹⁷ İHAM, Öztürk / Almanya, Başvuru No: 8544/79, 21.02.1984, par. 54.

¹⁸ DOĞRU Osman / NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 1. Cilt, Şen Matbaa, Ankara, 2012, s. 616.

¹⁹ İHAM, Deweer / Belçika, Başvuru No: 6903/75, 27.02.1980, par. 42-44, Bu olayda idare, fiyatları düzenleyen kanuna aykırı hareket ettiği için başvurucuya işyerinin geçici olarak kapatıldığını ve bir miktar para öderse ceza yargılamasından vazgeçileceğini teklif eden bir yazı göndermiştir. Mahkeme olayın cezai karakter gösterdiğini tespit etmiştir.; Şekli kriter yerine maddi kriterin değerlendirmede dikkate alınması sonucu bazı idari davaların da nitelikleri sebebiyle bu madde kapsamına alınmasının mümkün olduğu hakkında bkz. GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, Mayıs-Eylül 1991, C: 1, S. 2-3, s. 4.

²⁰ Engel ve Diğerleri / Hollanda, Başvuru No: 5100/71, 08.06.1976, par. 81.; MAHONEY Paul, “Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R.”, **Judicial Studies Institute Journal**, Vol. 4, No. 2, 2004, ss. 109-111.

hem ceza yargılamasına hem disiplin yargılamasına konu olmasını sağlayan karma bir biçimde düzenlenmesi bir öneme sahip değildir. Ayrıca, bu kavram “Sözleşmenin anlamı dâhilinde” anlaşılmalıdır²¹. Ancak burada üzerinde durulması gereken metinde geçen ifade teknik veya hukuki anlamda değil, “cezai alanda suçlama yöneltme” manasında değerlendirilmiştir²². Uyuşmazlığı yöneltten makam ya da bildirimin şekli, zamanı mühim değildir. Ceza ile idari yaptırım arasındaki farkı ortaya koymak açısından bildirimin içeriğine bakılması gerekmektedir. Sözleşme md.6/1’de korunan alan sadece ceza muhakemesi hukuku bakımından suçlar için geçerli olup, idari yaptırımlar kapsam dışındadır²³. Bir başka deyişle, uyuşmazlığın bildirildiği andan itibaren makul süre işlemeye başlayacağından 6. maddede belirtilen uyuşmazlığın cezai alanda olması gerekir²⁴.

Yetkili makamlar tarafından bir suç işlediğine dair iddiaya havi resmi bildirim kişiye yapılır²⁵. Bu bildirim, herhangi bir şekil şartına bağlı olmadığından yazılı bir bildirim gerekli değildir. Kaldı ki arama, gözaltına alma gibi esaslı bir biçimde etkilenilen durumlarda da uyuşmazlık yöneltmiş sayılır. Ulusal hukukta suç kapsamına alınan fiil neticesinde özgürlüğünden mahrum kalan birey açısından makul sürede yargılanma hakkından söz edilebilir. Çünkü eylemin iç hukukta suç olarak düzenlenmiş olması başlangıç olarak (*ad initium*) yeterlidir²⁶. Bu başlangıç noktasından Mahkemenin, taraf devletlerin suç olan bir eylemi suç olmaktan çıkarmaya yani cezasızlaştırmaya yönelik tasarruflarına karşı olduğu anlamı çıkmamalıdır²⁷. Ancak fiilleri ceza hukuku alanı dışına çıkarma hususunda takdiri üye devletlere bırakmak Sözleşmenin amacı ve konusuyla uyuşmayan neticelere sebebiyet verebilir²⁸. Fiil ulusal kanunlarda suç olarak düzenlenmediyse o zaman diğer

²¹ İHAM, König / Almanya, Başvuru No: 6232/73, 28.06.1978, par. 88.

²² GÖLCÜKLÜ, 1991, s. 5.

²³ ÇIRAK Ezgi, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı”, **D.E.Ü. HFD**, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C: 21, Özel Sayı, 2019, s. 1016.

²⁴ DUTERTRE Gilles, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yay., 2003, s. 151.

²⁵ İHAM, Serves / Fransa, Başvuru No: 20225/92, 20.10.1997, par. 42.

²⁶ ALTINKÖK Serhat, “Bireysel Başvuru Açısından Suç Şüphelisi Olan Kişinin Yakalanması ve Tutulması/Gözaltına Alınması”, **AÜHFD**, C: 68, S. 2, 2015, s. 282.

²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Adil Yargılanma Hakkı-Sözleşmenin 6.Maddesi-Ceza Hukuku Yönü**, Avrupa Konseyi Yay., 2014, s. 7.

²⁸ İHAM, Öztürk / Almanya, par. 49.

unsurlar bakımından değerlendirme yapmak gerekecektir. İHAM, Lutz / *Almanya* başvurusunda uyuşmazlığın niteliği ile yaptırımın niteliği ve ağırlığı açısından değerlendirme yapılabileceğini ancak her iki ölçütün aynı anda gerçekleşmesine gerek olmadığını, birinin varlığının yeterli olacağını (alternatif yaklaşım) belirtmiştir²⁹. Ancak her iki ölçüt ayrı ayrı değerlendirildiğinde kesin olarak bir sonuç ortaya çıkmıyorsa iki ölçüt birlikte (kümülatif yaklaşım) ele alınabilir³⁰.

Uyuşmazlığın niteliği ölçütü değerlendirilirken ele alınan en temel nokta, üye devletlerce fiile nasıl yaklaşıldığıdır. Üye devletlerin büyük bir çoğunluğunda fiil hukuka aykırı ve cezalandırılabilir ise (ortak payda anlayışı) cezai alanda görülmektedir. Bundan dolayı Mahkeme, soruşturma devam ederken soruşturma hakkında bilgilerin açıklanmasını veya yayılmasını suç kapsamına almaktadır³¹. Ayrıca söz konusu uyuşmazlık hakkında nitelendirme yapılırken düzenlenen hukuk kuralının herkes üzerinde bağlayıcı bir etkiye mi yoksa sadece belirli bir gruba mı yönelik olduğu göz önünde bulundurulur. Diğer etmenlere örnek olarak, davanın kanun tarafından belirlenmiş infaz yetkilerine sahip bir kamu mercii tarafından açılıp açılmadığı ile öngörülen cezaya hükmedilmesinin bir suçluluk belirlemesine dayanıp dayanmadığı gösterilebilir³².

Yaptırımın niteliği ve ağırlığı ölçütünde ise ilk olarak yaptırımın niteliği ve hizmet ettiği amaç bakımından, ikinci olarak yaptırımın ağırlığı bakımından bir inceleme söz konusudur. Çünkü suçların karşılığında ceza öngörüldüğü, diğer hukuka aykırı fiillerde başka yaptırımlar uygulandığı varsayılsa bile salt yaptırım ölçü alınarak ayırım yapılması yanlış olur³³. Burada ilk incelenmesi gereken husus yaptırımın hangi amaca hizmet ettiğidir. Ulusal hukuk düzenlemelerinde caydırma ya da önleme amacından ziyade cezalandırma amacının ağır bastığı görülüyorsa suçtan bahsedilecektir. Fiziksel olarak hür kalınmaya atfedilen önem gereği kısa bir süre özgürlüğün kaybe-

²⁹ Lutz / *Almanya*, Başvuru No: 9912/82, 25.08.1987, par. 55.

³⁰ İHAM, Lauko / *Slovakya*, Başvuru No: 26138/95, 02.09.1998, par. 57.; Jussila / *Finlandiya*, Başvuru No: 73053/01, 23.11.2006, par. 31.

³¹ İNCEOĞLU Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı-Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta, İstanbul, 2002, s. 87.

³² DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 616.

³³ DÖNMEZER Sulhi / ERMAN Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt II, 14. Bası, Der Yay., İstanbul, 2019, s. 33.

dilmesi hali hariç olmak üzere kişinin özgürlüğünü kaybetmesi ağır bir yaptırım olarak görülmektedir. Bu tarz kişinin özgürlüğünden alıkoyması sonucu doğuran durumlar 6. madde güvencesinden yararlanmaktadır³⁴. Yaptırımın ağır olup olmadığı değerlendirilirken düzenlemede öngörülen üst sınıra bakılarak karar verilmektedir.

2. İdari Yaptırıma İlişkin Uyuşmazlıklarla Karşılaştırılması

A. Disiplin Yaptırımlarına İlişkin Uyuşmazlıklarla Karşılaştırılması

Ceza kavramı ve cezanın varlığı hususu, Sözleşme'nin 7. maddesine göre bir suçu takip eden mahkûmiyet sonucunda verilen bir cezanın mevcudiyetine göre belirlenecektir. Yargılamanın ceza hukuku veyahut da idare (disiplin) hukuku ile ilgili olup olmadığı mühimdir. Devlet, fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilmek için kendi bünyesine serbest irade ile katılan ve kamu hizmeti gören kişilerin disiplinlerini iç düzene ilişkin kurallarla sağlamaktadır. İdare, belirlenmiş kurallara aykırı davranışlar hakkında ikaz edici ve uslandırıcı mahiyette bir yaptırım uygulamaktadır. Bu yaptırımın amacı faaliyet gösteren kişilerin cezalandırılmaları değil tamamen disipline edilmeleridir³⁵. Disiplin yaptırımları nitelikleri itibarıyla cezalara göre genellikle daha hafiftir ve adli sicile işlenmez yani sınırlı bir etkiye sahiptirler. Diğer taraftan ceza muhakemesi hukukunda daha fazla güvence söz konusudur³⁶.

İç hukuk mevzuatında ceza hukuku kapsamında bir uyuşmazlığın mevcudiyeti, 6. maddenin güvencesini kendiliğinden devreye sokmaktadır. Diğer bir deyişle, İHAM tarafından disiplin yaptırımı olarak kabul edilebilecek bir fiile ulusal hukukta ceza hukuku alanında yer verilmişse bu suça ilişkin yargılama faaliyeti md.6/1'in sağladığı korumalardan yararlanır³⁷. Ancak ceza hukuku çerçevesinde suç olarak düzenlenmese bile Mahkeme bazı durumları “özerk/otonom kavram” yaklaşımı gereği suç olarak değerlendirebilmektedir. Bu sebeple bazı disiplin müeyyidelerini de 6. madde kapsamında görüp, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğini ince-

³⁴ İNCEOĞLU, 2002, ss. 94-95.

³⁵ MAHMUTOĞLU Fatih Selami, *Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi ve Düzene Aykırılıklar Hukukunda (İdari Ceza Hukukunda) Yaptırım Rejimi*, Kazancı, İstanbul, 1995, s. 121.

³⁶ DOĞRU / NALBANT, 2012., s. 616.

³⁷ İNCEOĞLU Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Şen Matbaa, Ankara, 2007, s. 19.

lemektedir. Nitekim İHAM; *Campbell ve Fell / Birleşik Krallık* başvurusunda sözleşmeye taraf devletlerin disiplin hukuku ile ceza hukuku arasında ayırım yapmasını Sözleşmeye aykırı bulmamakta, bununla birlikte bu ayırımın Mahkeme açısından belirleyici olmadığını, geniş serbestlik tanınmasının Sözleşmenin amacına ve konusuna uygun düşmeyen neticelere sebebiyet verebileceğini belirtmiştir³⁸. Bu durumda üye devletin bir eylemi mevzuatında disiplin yaptırımını gerektirecek şekilde niteliğe büründürdüğünde Mahkemeyi “cezai” alana fuzuli bir tecavüz etmediğine ikna etmesi elzemdir³⁹.

Disiplin yaptırımını gerektiren eylemler ele alınırken düzenlemeden tüm bireylerin mi yoksa sadece özel bir rejim altında bulunan kişilerin mi etkilendiği tespit edilmelidir. Bütün bir toplumu etkisi altına alabilecek potansiyele sahip bir düzenleme 6. madde kapsamında değerlendirilir⁴⁰. Sadece belirli bir rejim içinde yer alanlara uygulanıyorsa yaptırımın verilmiş amacına, niteliğine ve ağırlığına bakmak gerekecektir. Kişiyi cezalandırma amacı güdülüyorsa maddenin güvencesinden yararlanılır. Ancak özel bir rejimin iç işleyişinin düzgün devam etmesi emeline yönelikse bu kez son ölçüt olan cezanın ağırlığına yönelik değerlendirme yapılır. Cezaevi rejimi altında bulunan kişilerin fiilleri neticesinde uygulanan yaptırımlar cezai anlamda bir suçlamanın esasıyla ilgili olmaması nedeniyle ilke olarak ceza muhakemesi hukukuna ilişkin uyumsuzluk kapsamına girmemektedir⁴¹.

İHAM, yukarıda değinilen *Engel ve Diğerleri / Hollanda* başvurusunda askeri disiplin yaptırımı bakımından birkaç ay süreyle askeri disiplin birimine kapatılmayı “cezai alan” kapsamına almıştır⁴². Mahkeme bu tespiti yaparken, öncelikle fiilin disiplin hukuku alanında mı yoksa ceza hukuku alanında mı veyahut da karma bir alanda mı düzenlendiği şeklinde biçimsel veriyi ortak payda anlayışı çerçevesinde incelemiştir. Sonrasında, fiilin gerçek niteliği esas önemi taşımaktadır. Silahlı kuvvetlerin iç işleyişiyle alakalı kurula muhalefetten dolayı disiplin yaptırımı uygulanması denetimi engellemez. Verilecek olası yaptırımın ağırlığı da göz önüne alındığında “salt” disiplin hadisesi olarak görmek mümkün değildir. Çünkü hukukun üstünlü-

³⁸ Campbell and Fell / Birleşik Krallık, Başvuru No: 7819/77-7878/77, 28.06.1984, par. 68.

³⁹ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 657.

⁴⁰ İNCEOĞLU, 2002, s. 86.; Toplumsal düzeni bastırma yolu ile koruma gayesiyle cezayı öngören eylemler suç iken kısıtlı bir bölüme dair düzeni korumak gayesiyle müeyyide altına alınan eylemler disiplin yaptırımını öngören hareketlerdir. Bkz. DÖNMEZER / ERMAN, s. 41.

⁴¹ İHAM, Boulois / Lüksemburg, Başvuru No: 37575/04, 03.04.2012, par. 85.

⁴² Engel ve Diğerleri / Hollanda, par. 85.

günü benimseyen toplumlarda süresi, niteliği ve infaz şekli açısından önemli bir zarar doğurmayanlar hariç olmak üzere, caydırıcı bir emelle verilen tüm özgürlükten yoksun bırakma yaptırımları ceza hukuku uyumsuzluğu kapsamındadır⁴³. Askeri disiplin ihlalleri sebebiyle ordudan ihraç edilmeyi ise cezai bir uyumsuzluk olarak görmemektedir⁴⁴. Mesleki disiplin işlemleri hakkında kişisel başlığın kapsamına gireceğinden bahisle ayrıca “cezai uyumsuzluk” başlığı altında değerlendirme yapmamaktadır. Zorunlu olarak emekliye ayrılan memurun disiplin yargılamasında ulusal mercilerin kararları salt idari alanda kalmaktaysa 6. madde kapsamında cezai alanla ilgili olmadıkları değerlendirilmektedir⁴⁵. Emeklilik haklarının yitirilmesi, meslekten ihraç gibi ağır neticeleri olan disiplin yaptırımları karşısında kamu görevlilerinin mesleğe ilişkin güvencelerinin ve özlük haklarının 6. madde kapsamına alınmaması olumsuz sonuçlara yol açabilir. En azından medeni hak ve yükümlülükler açısından güvenceden yararlandırılmaları ise hakka-niyete uygundur⁴⁶.

Cezaevinin iç işleyişini ilgilendiren, düzene karşı gelen eylemler karşısında öngörülen yaptırımlar ise uyumsuzluğun niteliği ve yaptırımın ağırlığına göre 6. madde kapsamına girebilir. İnfaz koruma görevlisine saldırı neticesinde verilen yedi gün hapis cezası ile koşullu salıverme memurunu öldürmekle tehditten ötürü öngörülen kırk gün ek hapis cezası buna örnektir⁴⁷. Diğer yandan hapis cezasını uzatmayan hücre cezası, cezaevinde tutuklu ya da hükümlünün hareketlerine getirilen kısıtlama ve yüksek güvenlikli gözetim birimine alınma şeklindeki yaptırımlar ise disiplin hukuku kapsamında görülmektedir. Ancak söz konusu tedbirlerin şartları varsa 6. maddenin “kişisel haklar” başlığı altında incelenmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Koşullu salıverilme rejiminin değiştirilmesi ya da cezada indirim yapılmasından vazgeçilmesi şeklinde infaza yönelik alınan tedbirler ya da ilgili davalar kural olarak cezai uyumsuzluk kapsamına girmemektedir. Bu gibi durumların muğlak olduğu, net bir ayırım yapılmasının da zor olduğu eklenmelidir. Çünkü hükümlü disiplin yaptırımı sonucunda indirimi kaybettiği

⁴³ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 616, 657-658.

⁴⁴ İHAM, Suküt / Türkiye, Başvuru No: 59773/00, 11.09.2007.

⁴⁵ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 617.

⁴⁶ ÇIRAK, s. 1021.

⁴⁷ İHAM, Ezech ve Connors / Birleşik Krallık, Başvuru No: 39665/98 ve 40086/98, 09.10.2003.

takdirde hapis cezasını indirimsiz haliyle çekmek zorunda kalır. Önceden hesaplanmış tahliye günü özgürlüğüne kavuşamayan hükümlünün haklı beklentisi boşa çıkmaktadır. Bir süre daha cezaevinde kalmayı sürdüren bir yaptırım, özgürlükten yoksun bırakmaya çok yaklaştığından Sözleşme'nin amacı göz önüne alındığında 6. maddedeki güvencelerden yararlanmalıdır⁴⁸.

B. Diğer İdari Yaptırımlara İlişkin Uyuşmazlıklarla Karşılaştırılması

Bir ülkede bulunmaktan ötürü rızası aranmaksızın bireyin düzene ilişkin kurallara uyması beklenir. Yaşadığı toplumun gerekli gördüğü ancak bu düzene aykırılık teşkil eden eylemler kabahat olarak adlandırılmaktadır⁴⁹. Ceza muhakemesi hukuku ile idare hukukunun kesişim noktasında bulunan ve herkese uygulanan kabahatler, 5237 s. Türk Ceza Kanunu kapsamı dışına çıkarılmıştır. İdari yaptırım öngörüldüğü durumlarda ceza mahkemelerince denetim yapılması da kabahatler hukuku ile ceza muhakemesi hukuku arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir⁵⁰. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin İdari Yaptırımlarla İlgili Üye Devletlere Yönelik R (91) 1 Sayılı Tavsiye Kararı İlke 4'te idari makamların işin koşullarını dikkate alarak makul bir çabuklukla hareket etmelerini öngörmektedir. Ancak disiplin yaptırımları tavsiye kararın dışında tutulmuş olup sadece kabahat karşılığı öngörülen idari yaptırımlar için geçerlidir⁵¹.

İdari yaptırımlardan yaygın olarak uygulananı; sosyal düzeni bozucu davranışları engellemek ve bireyi ihmalkarlığından ötürü ikaz etmek için idarenin yargı organına başvurmaksızın bizzat tatbik ettiği ve bir miktar paranın alınması şeklinde gerçekleşen mali özellikli, idari nitelikteki para cezasıdır⁵². Bu tip yaptırımların hangi amaçla verildiği önem teşkil etmektedir. Yeniden suç işlenmesinin engellenmesi gayesiyle caydırıcı niteliğe mi haiz olduğu, yoksa sebep olunan bir zarardan dolayı maddi tazminata karşılık mı alındığı ayrımı yapılmaktadır. Sadece vergi matrahı ile ilgili davalara ve vergi mercileri nezdinde ortaya çıkan zararın telafî edilmesi gayesini barındıran geç ödeme faiziyle ilgili davalara 6. madde uygulanmaz. Benzer şekilde seçimlerde adaylıktan çıkarma veya da fazla harcama yapma sebebiyle hazineye bir miktar para ödeme gibi

⁴⁸ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 617, 658.

⁴⁹ MAHMUTOĞLU, s. 133.

⁵⁰ AKBULUT Berrin, *Türk Ceza Kanunu ile Kabahatler Kanununun Genel Hükümlerinin Yaptırım Hükümleri Dışında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Adalet, 2010, s. 22-23.; ÖZBEK / DOĞAN / BACAŞIZ, ss. 47-48.

⁵¹ KANGAL Zeynel Temel, *Kabahatler Hukuku*, 2. Baskı, 12 Levha, İstanbul, 2019, s. 5, 547-550.

⁵² MAHMUTOĞLU, ss. 138-139.

seçim yaptırımları da cezai uyuşmazlık olarak görülmemektedir⁵³. Caydırıcılık niteliği ve cezalandırma amacı ağır basıyorsa idari nitelikteki para cezası yaptırımını artık cezai uyuşmazlık kavramına dâhil edilecektir. Nicelik kriterini kullanarak kabahat ve suç ayırımını belirleyen⁵⁴ Anayasa Mahkemesi ise herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmadan tüm kabahat eylemleri nedeniyle uygulanan idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıkların Sözleşme'nin 6. maddesi koruma alanı içerisinde yer aldığını tespit etmiştir⁵⁵.

Vergi düzenlemelerine aykırı hareket edenlere uygulanan idari yaptırımlara ayrı bir parantez açmak faydalı olacaktır. Vergi borcu olan kişiyi ödemeye zorlamak amacıyla hapsedilmesini öngören kural, cezalandırma amacı taşıması ve herkese uygulanma potansiyeli bulunan genel nitelikte kural olmasından dolayı ceza muhakemesi hukukuna ilişkin uyuşmazlıktır. İHAM, *Bendenoun / Fransa* başvurusunda vergi düzenlemelerinden kaynaklı uyuşmazlıkları dört faktör yönünden ele almıştır. İlk olarak, başvurucuya yöneltilen uyuşmazlığın Genel Vergi Kanunu'ndan kaynaklandığını belirlemiştir. İlgili hüküm, belirli bir statüye sahip özel bir gruba değil, vergi mükellefi sıfatıyla tüm vatandaşları kapsamaktadır. Düzenlemeye aykırı hareket edenlere yaptırım öngörmektedir. İkinci olarak; ek vergi yaptırımı, zararı karşılamak için yani maddi tazminat olarak değil esasen eylemin yeniden tekrarlanmasını engellemek olarak tasarlanmıştır. Üçüncüsü, amacı hem önleyici hem de cezalandırıcı olan genel bir yasaya dayanmaktadır. Son olarak, ek ücretler çok önemli olup ödeme yapılmazsa ceza mahkemeleri tarafından hapis uygulanması tehlikesi ile karşılaşılmaktadır. Mahkeme, davanın çeşitli yönlerini değerlendirdikten sonra yaptırımın ağırlığına dikkat çekmiştir. Hiçbir kriter tek başına belirleyici değildir, ancak birlikte ele alındığında uyuşmazlığa “cezai karakter” vermektedir⁵⁶.

⁵³ DOĞRU / NALBANT, 2012, ss. 617-618.

⁵⁴ AYM, E. 2017/103, K. 2017/108, 31.05.2017, par. 13.; Mahmutoglu, suç ile idari yaptırım gerektiren eylem arasındaki ayırımın hangi yaptırımın uygulandığına bakmak suretiyle çözülebileceğini ve bunun da tamamen yasa koyucunun suç politikası ile ilgili bir tercihi olduğunu ileri sürmektedir. Suçlar ve düzene aykırılık teşkil eden eylemler arasında niteliksel ya da niceliksel ayırım yapmaktan ziyade tabi olduğu hukuksal rejime bakılmasını ifade eder. Çünkü yasa koyucu toplumsal ihtiyaçları dikkate alarak eylemi önem derecesine göre ya ceza yargılamasına ya da idarenin tasarrufuna bırakmaktadır. Sonuçta bir eylem hangi isim verilirse verilsin farklı hukuksal rejim öngörülmektedir. Bkz. MAHMUTOĞLU, ss. 86-93, 129.

⁵⁵ AYM, Remzi Durmaz Başvurusu, Başvuru No: 2013/1718, 02.10.2013, par. 26.

⁵⁶ Bendenoun / Fransa, Başvuru No: 12547/86, 24.02.1994, par. 47.; İNCEOĞLU, 2002, ss. 94-97.; Devletin farz edilen bazı zararlarını karşılamak ve gidermek amacıyla öngörülen yaptırımlar tamamen mali niteliktedir ve dolayısıyla vergi cezasını gerektiren bir eylem söz konusudur. Buna karşılık kabul edilen yaptırım cezalandırma amacına yönelmiş ise artık diğer suçlardan farkı olmayan bir vergi suçudur. Bkz. DÖNMEZER / ERMAN, ss. 52-53.

Bu noktada “*de minimis non curat preator*” ve “*chill effect*” kavramlarına değinmek gerekecektir. 2010 yılında yürürlüğe giren ek 14 numaralı protokolle önemli bir dezavantaj getirmeyen az miktardaki para cezalarını içeren başvurular, “yargıç küçük şeylerle meşgul edilmemeli” yaklaşımı gereği kabul edilebilir bulunmayabilir. Ancak bazı durumlarda Mahkeme, “bastırıcı etki” olarak kullanılmasının önüne geçmek için kabul edilemez bir başvuruyu kabul edilebilir bulup ihlal kararı verebilir. Çünkü hafif veya önemsiz görülebilen bir idari para cezası ya da diğer bir idari yaptırım muhatap üzerinde doğurduğu etki itibariyle bu kapsama girebilir. Ulusal hukukun ödeme yapılmaması durumunda başvuran şirketin varlıklarına el konulmasına ve daha da önemlisi mahkemenin inceleme için yöneticilerinin bir yıla kadar tutuklanmasına imkân vermesi bu duruma örnek olarak verilebilir⁵⁷.

Ceza muhakemesi hukuku kapsamına giren diğer eylem ve yaptırımlara örnek olarak; para cezası veya ehliyetine el konulması şeklinde kısıtlamaya olanak tanıyan trafik suçları, komşuluk hukukuna aykırılık kabahati, asayiş bozan ya da rahatsızlık veren kişilere yönelik hafif suçlar, sosyal güvenlik mevzuatına aykırı olarak sigortaya bildirmeme neticesinde verilen para cezası⁵⁸ gösterilebilir. Ayrıca finansal ve rekabet hukukuna dair alanlarda yetkili bulunan idari mercilerin, mali ve bütçesel konularda yetkili mahkemenin verdiği cezalar da 6. madde kapsamındadır. Siyasi partilerin kapatılması, seçim yaptırımları, anayasanın ağır ihlali sebebiyle ülke başkanının görevden alındığı davalarla birlikte yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin davalar ise ceza muhakemesi hukuku alanında görülmemektedir⁵⁹.

Son olarak; idarenin kişinin suçlu olup olmadığı tespiti amaçlayan önleyici müdahaleleri, cezadan çok tedbir niteliğinde görüldüğünden cezai uyuşmazlık kavramı içine girmemektedir⁶⁰. Ancak etnik düşmanlığı körüklediği iddiasıyla yayına el konulması ya da müsaderesi çoğu zaman önleyici

⁵⁷ İHAM, Garyfallou Aebe / Yunanistan, Başvuru No: 93/1996/712/909, 24.09.1997, par. 34.

⁵⁸ İHAM, Turan / Türkiye, Başvuru No: 11529/02, 04.03.2008.

⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Adil Yargılanma Hakkı-Sözleşmenin 6.Maddesi-Ceza Hukuku Yönü, ss. 10-11.

⁶⁰ İNCEOĞLU, 2002, s. 100.; Başvurucu hakkında yasal sınırın üzerinde alkollü şekilde araç kullanırken trafik kazasına karıştığı sebebiyle sürücü ehliyetinin hemen geri alınmasına karar verilmiştir. İHAM, işlemin ceza mahkemelerince verilen araç kullanmaktan yasaklamadan farklı geçici bir tedbir olduğunu ve cezalandırma amacının bulunmadığını saptamıştır. Tedbirin sadece 15 günlük bir süreyle sınırlı olduğu göz önüne alındığında “idari karakter” ağır basmaktadır. Bkz. Escoubet / Belçika, Başvuru No: 26780/95, 28.10.1999, par. 33-39.

tedbirden çok cezalandırmayı amaçladığından cezai alana ilişkindir⁶¹. Mahkemeye karşı yapılan saygısızca davranışlara karşı yapılan işlemler ise disiplin yetkisinin kullanılmasına benzetildiğinden aynı şekilde ceza muhakemesi hukuku kapsamında değerlendirilmemektedir⁶². Yetkili kılınan kişilerce yapılan bu tip müdahaleler, o yerde bulunan herkese karşı kullanılabileceğinden yani belirli bir topluluğa mensup olma şartı olmadığından disiplin yetkisinden ziyade güvenlik önlemleridir⁶³. Bu noktada Mahkemenin *Kyprianou / Kıbrıs* kararına değinmekte fayda vardır. Avukat olan başvurucuya cinayetle yargılanan müvekkilini savunurken ve tanıklara çapraz sorgu sırasında yaşananlardan dolayı kullandığı ifadeler, jest ve mimiklerden ötürü yerel mahkemece beş gün hapis cezası verilmiştir. İHAM bu durumu kişi özgürlüğünü kısıtladığından dolayı “cezai” kapsamda değerlendirmiştir⁶⁴.

II. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

Yargılamanın makul sürede bitirilmesi problemiyle pek çok ülke karşı karşıya gelmektedir. İHAM’a yapılan başvurular ekseriyetle adil yargılama hakkına ve 6. madde başvuruların birçoğu da makul süre hükmüne ilişkindir. Bu başvuruların hemen hemen hepsinde ihlal tespit edilmiştir⁶⁵.

Ceza muhakemesinin amacı maddi gerçeğin araştırılması, adaletin tesisi ve hukuki barışın temin edilmesidir. En önemli nokta ise bu amaçlar yerine getirilirken insan hakları ihlaline sebebiyet vermemektir⁶⁶. Diğer bir deyişle en iyi ceza muhakemesi %100 hakikati yansıtan olsa da diğer yünden uyumsuzlukları geciktirmeden kesip atma zarureti bulunmaktadır⁶⁷.

⁶¹ İHAM, *Balsyte-Lideikiene / Litvanya*, Başvuru No: 72596/01, 04.11.2008, par. 53-61, Mahkeme; ülke mevzuatının yerleşik yönetim düzenine zarar veren hukuka aykırı bir eylem olarak tanımladığına dolayısıyla söz konusu hukuk normunun genel etkiye sahip olduğuna, yine mevzuatın amacı olarak cezalandırmak ve caydırmak şeklinde ibarelere yer verildiğine özel önem atfetmektedir. Ayrıca para cezası ödenmediği takdirde 30 güne kadar idari tutuklamanın öngörülmesi cezanın ağırlığını arttırmaktadır.

⁶² İHAM, *Ravnsborg / İsviçre*, Başvuru No: 14220/88, 23.03.1994, par. 34.; Yargılama hukukuna özgü yaptırımın amacı disiplini korumak olduğundan cezalandırıcı değil, önleyici niteliktedir. Bkz. MAHMUTOĞLU, s. 136.

⁶³ DÖNMEZER / ERMAN, s. 42.

⁶⁴ İHAM, *Kyprianou / Kıbrıs*, Başvuru No: 73797/01, 15.12.2005.

⁶⁵ GÖLCÜKLÜ, 1991, s. 4.; GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 287.

⁶⁶ ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM ve diğ., s. 31.

⁶⁷ KUNTER, s. 27.

Kişisel hakların bazı zorunlu durumlarda kısıtlandığı ceza davalarında göz önünde bulundurulması gereken asgari garantiler mevcuttur⁶⁸. Cezai uyuşmazlık içeren yargılamalarda kişi özgürlüğüne özel bir önem atfedilmekte⁶⁹ ceza davalarının diğer davalardan daha hızlı sonuçlanması beklenmektedir⁷⁰. Çünkü tutuklu olsun ya da olmasın geciken ceza davalarından ötürü kişilerin gereksiz yere uzun süreli belirsizliğe itilmemeleri ve sıkıntı çekmemeleri amaçlanmaktadır. Aynı zamanda delillerin zayıflaması ya da kaybolması tehlikesi de önlenmiş olacaktır⁷¹. Bu amaçla zorunluluk olmadıkça duruşma başlamalı ve tek celsede bitirilmelidir. İstisnai hallerde ise peş peşe ve yoğun bir biçimde celseler yapılmalıdır⁷².

Ceza yargılamalarının mevzuat hükümlerinin eksiksiz, etkili, isabetli bir biçimde uygulanamamasından doğan uzama nedenlerini şu başlıklarda sıralayabiliriz⁷³:

- Davaların iyi hazırlanmış ve olgun bir halde mahkemeye gönderilmesi,
- Örgütlenme eksikliği ve sistem içerisindeki muhtelif birimlerden kaynaklı gecikmeler,
- Kapasite üstü iş yükü ile yeterli mali destek noksanlığı,
- Bilirkişiye gereksiz başvuru halleri ile Adli Tıp Kurumu'nda kronikleşen bekleme süreleri,

⁶⁸ KAŞIKARA Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”, **TBB Dergisi**, S. 84, 2009, s. 232.

⁶⁹ İHAM, Zana / Turkey, Başvuru No: 18954/91, 25.11.1997, par. 84.

⁷⁰ İNCEOĞLU, 2018, s. 275.

⁷¹ Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, (çev. F. A. Tamer / E. Kaplan), İletişim, İstanbul, 2000, ss.112-113.; Özenli ve aynı zamanda hızlı bir yargılama yapılması sanık haklarının korunması ve ceza muhakemesinin sağlığı için elzemdir. Aradan uzun zaman geçtikten sonra muhakemede yer alan kimselerin ve de hâkimin olayları hatırlaması zorlaşacaktır. Ancak ceza muhakemesinin maddi gerçeğe ulaşma emeli doğrultusunda etkili araştırma yapma gerekliliği terkedilmemelidir. Bkz. ÜNVER / HAKERİ, s. 57.; Sürenin uzamasının özellikle daha ciddi cezai uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda hem sosyal önyargıyı hem de yargılama sırasında oluşan önyargıyı derinleştirdiğini inceleyen çalışma için bkz. CHADAMBUKA Zvikomborero, “Serious Offences and the Right to Trial Within a Reasonable Time”, **Essex Human Rights Review**, Vol. 9, No. 1, June 2012.

⁷² YENİSEY Feridun / NUHOĞLU Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı**, 2. Bası, Bahçeşehir Üniversitesi Yay., İstanbul, 2014, s. 902.

⁷³ YÜCEL Mustafa Tören, **Yargı Sistemi Üzerine Denemeler**, Seçkin, Ankara, 2019, s. 178.; AKBULUT İlhan, “Ceza Davalarının Uzamasının Sebepleri”, **Yargıtay Dergisi**, C: 20, S. 4, 1994, ss. 448 vd.

- Usul hukukundan kaynaklanan gecikmeler,
- Yargıtay'ın gecikmeye yol açan tutumu,
- Tarafların sebep olduğu talikler.

Ceza dosyalarının yıllara göre ortalama görülme süresi (gün olarak) soruşturma, ilk derece mahkemesi ve temyiz mahkemesi (Yargıtay) aşaması olarak aşağıda tabloda verilmiştir. İstinaf mahkemeleri (Bölge Adliye Mahkemesi) daha yeni sayılabilecek kanun yolu olduğundan istatistiklere dâhil edilmemiştir⁷⁴.

Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Soruşturma Evresi	364	373	378	381	425	417	411
Ceza Mahkemeleri	229	231	231	231	274	281	276
Ceza Daireleri ve Genel Kurulu	306	328	354	306	472	505	527

Tabloya bakıldığında 2015 yılından itibaren bir dosyanın ortalama karara bağlanma süresinin hem soruşturma hem kovuşturma evresinde arttığı görülecektir. Soruşturma dosyasının olgunlaşması için birtakım gecikmeler mazur görülse de anılan süreler yine de fazladır. Çünkü eksik delil toplanması ya da başka sebeplerle kovuşturma aşamasında çoğu işlemler tekrarlanmakta ve bu durum da gecikmelere sebep olmaktadır. Ayrıca kanun yolu incelemesinde geçen sürenin yerel mahkemelerde geçen sürenin yaklaşık iki katı olması makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesindeki en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Zorunlu değişikliklerin ihtiyaçlara uygun bir biçimde ve zamanında özenli bir biçimde yapılmaması da gecikmeleri arttırmaktadır. Oluşan birikime değişkenler ışığında bakacak olursak; mali ve insan kaynaklarındaki miktar ve nitelik ile bilişime ayrılan yatırımlardan oluşan arz kısmı adli hizmetlere olan talebi karşılamada yetersiz kalmaktadır⁷⁵. Uzlaştırma, basit yargılama ve seri muhakeme usulü yöntemleriyle talep kısmında oluşan birikim engellenmeye çalışılmaktadır.

⁷⁴ <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019153842istatistik2018.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

⁷⁵ YÜCEL, ss. 164-171.; Yücel, sürdürülebilir dava yükü, üretkenlik ve dava temizleme oranı şeklinde hesaplamalarla iş çıkarma oranının hesaplanmasını ve ceza davalarındaki süreç zamanlamasının standartları karşılayıp karşılamadığının ampirik araştırma konusu yapılmasını önermektedir.

Gereğinden fazla uzun sürmüş ceza yargılaması devam ederken bile makul süre açısından ihlal iddiası ileri sürülebilir⁷⁶. Çünkü etkili başvuru hakkı bağlamında makul süre şartı, ceza davasına ilişkin nihai kararın uygun süre içinde verilmesini garanti altına alan bir şarttır. Kaldı ki zaten ceza muhakemesi hukukunda makul süre; suçsuzluk karinesi, kişi özgürlüğü ve savunma hakkı ile doğrudan bağlantılı bir kavram olup zikredilen bu ilke ve haklardan ayrı düşünülemez⁷⁷. Bundan dolayı bir ceza yargılamasında hangi süreler geçtikten sonra ihlalden bahsedileceğine karar vermek için sürenin hesap edilmesi gerekmektedir.

1. Makul Sürenin Hesaplanması

Cezai uyuşmazlıklarda yargılama faaliyeti devam ederken makul sürenin aşıp aşılmadığının tespiti için öncelikle sürenin başlangıç ve bitiş tarihleri belirlemelidir. Daha sonra, tespit edilen başlangıç ve bitiş tarihleri arasındaki sürenin makul süre sınırları içinde kalıp kalmadığı her somut olay bakımından münferiden değerlendirilmektedir.

A. Esas Alınacak Başlangıç Tarihi

Ceza muhakemesi hukukuna ilişkin bir uyuşmazlıktan bahsedebilmek için ilgili “suç işlediğine dair resmi bir iddiayla” karşı karşıya gelmelidir⁷⁸. Ceza muhakemesinde sürenin makullüğünü değerlendirirken hem iç hukukta hem uluslararası hukukta esas alınacak başlangıç tarihi, resmi makamların suç işlediği iddiasının muhataba bildirdiği andır. Ancak gözaltına alma, arama yapma gibi tedbirler sonucunda kişi esaslı bir şekilde etkilendiyse ilgili tedbirlerin uygulanma anı da süreyi başlatır⁷⁹. Buradan hareketle soruş-

⁷⁶ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 287.; AYM, Yıldırım Özbey Başvurusu, Başvuru No: 2014/18932, 08.09.2015, par. 92-101.; Bu hak ihlal edildiğinde yapılması gerekenlere karşı Alman Hukuku öğretisindeki çeşitli görüşler bulunmaktadır. Soruşturmayı sonlandırmak, ceza tayininde gecikmeyi göz önünde bulundurmak, hafifletici neden olarak görmek ve infaza etkili bir sebep saymak şeklinde çözümler önerilmektedir. Ayrıca İsviçre ceza muhakemesinde ceza vermekten vazgeçme, ender olaylarda davanın düşürülmesi veya da verilen cezadan düşülmesi gibi telafiler söz konusudur. Bkz. ÜNVER / HAKERİ, ss. 62, 63-68.

⁷⁷ ÖZKAN-DUVAN, ss. 302-309.; Yargılamanın uzun sürmesi muhakeme engeli oluşturmamasına rağmen Alman Yargıtay’ı ceza tayin edilirken hafifletici neden olarak dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Alman Anayasa Mahkemesi olması gerekenden uzun süren yargılamanın hukuk devleti ilkesi ile sanık haklarını zedeleyeceği fikrindedir. Bkz. ÖZBEK / DOĞAN / BACAŞIZ, s. 56.

⁷⁸ Deweer / Belgium, par. 44.; Öztürk / Almanya, par. 55.

⁷⁹ İHAM, Eckle / Almanya, Başvuru No: 8130/78, 15.07.1982, par. 73-75.; AYM, B.E. Başvurusu Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014, par. 34.

turma evresini de sürenin hesabına dâhil etmek mümkün olmakla beraber Mahkemenin “özerk/otonom kavramlar doktrini” gereğince kamu davasını açmaya yetkili merciinin dosyayı yargıca göndermesi anlamına gelmemektedir⁸⁰. Kural, ilgiliye cezai uyumsuzluğun bildirilmesi olsa da istisna olarak bildirimden önce sürenin başlaması söz konusu olabilir. Örneğin; Emekli Sandığı müfettişi tarafından ön inceleme raporunun tanzim edildiği tarih de başlangıç kabul edilebilir⁸¹.

B. Esas Alınacak Bitiş Tarihi

Sürenin başlangıcını tespit ettikten sonra esas alınacak bitiş tarihi için ceza yargılaması sonucunda verilen kararın kesinleştiği tarihi söyleyebiliriz. Kararın kesinleşmesi ile birlikte sürenin kesildiği kabul edilir. Diğer bir deyişle, hükmün infazı evresine geçildiği an süre bitmiştir⁸². Makul süre hesabı bakımından ceza yargılamasında karar düzeltme ya da itiraz yolu etkili bir hukuk yolu olmadığı için bitiş tarihini belirlemede esas alınmaz⁸³. Kesinleşen kararın lehe ya da aleyhe olmasının önemi yoktur. Nitekim Anayasa Mahkemesi de İHAM ile uyumlu olarak; şüpheli hakkında yürütülen ceza soruşturmasının kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlar sonuçlanması veya açılmış olan davanın ertelenmesi, düşürülmesi ya da sanığın beraatına hükmedilmesi halinde bile makul sürede yargılanma hakkına ilişkin iddiaları incelemektedir⁸⁴.

Sanık beraat ettiği halde savcılık makamınca istinaf ya da temyiz başvurusu yapılırsa, makul sürede yargılanma hakkının güvencesi istinaf ya da temyiz süresinin sonuna kadar devam etmektedir.

2. Değerlendirme Ölçütleri

Tespit edilen başlangıç ve bitiş süresi arasındaki fark, tek başına makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğini belirlemeye yetmemektedir. Her somut yargılamada göz önüne alınması gereken belli başlı kıstaslar açısından değerlendirme yapılarak ihlal olup olmadığı tespit edilmektedir.

⁸⁰ GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 49, 1994., s. 214.; İNCEOĞLU, 2018, s. 268.

⁸¹ AYM, Osman Asilsoy Başvurusu, Başvuru No: 2013/99, 20.03.2014, par. 73.

⁸² ÖZKAN-DUVAN, s. 312.

⁸³ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 633.

⁸⁴ AYM, Mustafa Kâmil Uzuner ve Mustafa Kadir Gül Başvurusu, Başvuru No: 2013/3371, 09.03.2016, par. 52.; İHAM, Eğinlioğlu / Türkiye, Başvuru No: 31312/96, 20.12.2001.

Çünkü her olay açısından geçerli tüm ihtimali içeren standart bir makul süre saptamasının imkansızlığı ortadadır⁸⁵. Aynı sürede yargılama yapılırsa bile bir başvuruda ihlalden söz edilirken diğer başvuruda ihlal olmadığı kararı çıkabilir. Her bir yargılamanın kendine has koşulları olmasına rağmen yine de zamanla gelişmiş birtakım ölçütler değerlendirmede kullanılmaktadır. İHAM ilk kez *Corigliano / İtalya* başvurusunda makul sürenin hesabında dikkate alınması gereken kalıcı ölçütler getirmiştir⁸⁶. Bu ölçütler davanın karmaşıklığı, başvuru- nun ve resmi makamların tutumu şeklinde temel ölçütlerdir. Bunlara ek olarak yargılamanın kaç dereceli olduğu, konunun önemi ve başvuru- nun yargılamanın hızlı yapılmasındaki menfaati de dikkate alınmaktadır.

A. Davanın Karmaşıklığı

Ceza yargılaması sonunda verilecek olası cezanın ağırlığı; teknik, idari veya başka bir sebepten kaynaklanan davanın karmaşık olması halinden farklıdır. Uyuşmazlık görece ciddi olsa bile, dava karmaşık değilse uzun bir gecikmenin dayanağı yoktur. Bir ceza davasının basit bir nitelikte olması yargılama makamlarının daha hızlı hareket etmesine olanak sağlarken karışık görünümde olan davalarda daha temkinli yaklaşılması kabul edilebilirdir. Ancak rasyonel bir öncelik sırasının yapılması yerinde olacaktır⁸⁷. Yargılamanın karmaşıklığına neden olan etmen tek başına davanın uzamasına etki etmiyorsa sürenin aşıldığı kabul edilemezken, başka sebeplerle bir araya gelerek yargılama uzamışsa devletin sorumluluğu gündeme gelecektir⁸⁸. Anayasa Mahkemesi *Nail Yılmaz* başvurusunda⁸⁹ 24 şüphelinin bulunduğu

⁸⁵ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 285.

⁸⁶ Corigliano / İtalya, Başvuru No: 8304/78, 10.12.1982, par. 37-49.

⁸⁷ CHADAMBUKA, ss. 2-4.

⁸⁸ ÖZKAN-DUVAN, s. 314.

⁸⁹ Başvuru No: 2014/4147, 10.06.2015, “Başvuruya konu yargılama sürecinin incelenmesinde, Bursa Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülen soruşturma kapsamında 19/12/2006 tarihinde gö- zaltına alınarak Bursa 4. Sulh Ceza Mahkemesince 21/12/2006 tarihinde tutuklanan başvuru- cu hakkında ... İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 1/3/2007 tarihli iddianamesi ile **başvurucu ve diğer yirmi üç şüpheli** hakkında, “çıkartma amaçlı silahlı suç örgütü kurmak, yönetmek, kurulan örgüte üye olmak... “ suçlarını işledikleri iddiasıyla kamu davası açıldığı tespit edilmiştir. İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesince yapılan yargılama sonunda 15/4/2013 tarihli karar ile başvuru- rucunun mahkûmiyetine ve tutukluluğunun devamına karar verildiği, temyiz üzerine hükmün, **Yargıtay 6. Ceza Dairesinin, 30/10/2014 tarihli ilâmu ile bozulduğu belirlenmiştir. Bozma üze- rine, dava dosyasının görevli ve yetkili Bursa 4. Ağır Ceza Mahkemesine gönderildiği, dava- nın, Mahkemenin E.2014/445 sayılı dosyasına kaydedildiği, 5/12/2014 tarihli tensip tutanağı ile başvuru- cunun tahliyesine karar verildiği ve yargılamanın halen devam ettiği anlaşılmıştır. 5271 sayılı Kanun’un öngördüğü yargılama usullerine tabi mahkemeler nezdindeki yargılama- ların makul sürede tamamlanmadığı yönündeki iddialar daha önce bireysel başvuru konusu ya-**

ve halen derdest olan davanın karmaşık olduğunu ifade etmekle birlikte sekiz yılı aşan yargılamanın makul olmadığını belirtmiştir. Bir başka kararında da beş şüphelinin yer aldığı davada sanık sayısının yargılamanın uzamasını haklı kılacak nitelikte olmadığını ifade etmiştir⁹⁰.

Dava konusu olayın gerektirdiği kanıtların toplanması, davanın mahiyeti sebebiyle icrası gereken usulî işlemler, çok sayıda sanığın ve tanığın dinlenmesi, çözülmesi zor olayların varlığı yargılamayı karmaşık hale büründürebilmektedir. Adaletin doğru bir şekilde yerine getirilmesi karşısında yargılama faaliyetinin uzaması haklı sayılabilir. Nitekim İHAM, zor bir cinayet dosyasının aydınlatılmaya çalışıldığı ve bunun için iki davanın birbirine paralel yürütüldüğü yargılamada altı yıl üç aylık süreyi makul kabul etmiştir⁹¹. Ancak gereksiz belgelerin yer aldığı, suçla alakalı olmayan kişilerin sanık gösterildiği durumlarda davanın kendisinden kaynaklanan güçlükten bahsedilemeyecektir⁹². Aynı şekilde hukuki ve maddi açıdan basit olan davalarda ise yerel mahkemelerin yer ve görev bakımından yetki uyuşmazlıkları sonucunda yargılamanın uzaması haklı görülmemektedir⁹³.

B. Başvurucunun Tutumu

Özel hukuk davalarında kişilere yargılamanın hızlı ilerlemesi için birtakım külfetler yüklenebilirken başvuruçuların ceza davasının hızlı sonuçlanmasında etkin bir rolü ya da yükümlülüğü bulunmamaktadır⁹⁴. Buradan hareketle davanın sürüncemede kaldığı zamanlarda sanığın bu durumu hatırlatmak için çaba göstermesi de beklenmemektedir⁹⁵.

Sanığı sahip olduğu kanun yollarının tamamını kullanmasından dolayı uzayan yargılamadan sorumlu tutmak olanaklı değilse de sanığın iyiniyetli olmayan tutumları da göz önünde bulundurulmalıdır⁹⁶. Herhangi bir katkı

pılmış ve Anayasa Mahkemesi tarafından makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde kararlar verilmiştir. Başvuruya konu davada yer alan kişi sayısı ve davanın mahiyeti nedeniyle icrası gereken usul işlemlerinin niteliği başvuruya konu yargılamanın karmaşık olduğunu ortaya koymakla birlikte davaya bütün olarak bakıldığında söz konusu sekiz yılı aşkın süredir devam eden yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır.”

⁹⁰ AYM, Başvuru No: 2014/99, 11.03.2015, par. 46.

⁹¹ Boddaert / Belçika, Başvuru No: 12919/87, 12.10.1992, par. 35-40.

⁹² DİNÇ, s. 95.

⁹³ İHAM, Zana / Turkey, par. 78.

⁹⁴ ÖZKAN-DUVAN, s. 314.

⁹⁵ İNCEOĞLU, 2018, s. 272.

⁹⁶ KAŞIKARA, s. 249.

sağlamayacak talep ve davranışlarla yargılamayı uzatıp uzatmadığı ile usule ilişkin hakları belirli bir özen çerçevesinde kullanıp kullanmadığı da hesaba katılmalıdır. Ancak davayı uzatma niyetinde olmayan talepler savunma hakkı ve hak arama özgürlüğü kapsamında olduğundan sanığın bu haklardan feragat etmesi beklenemez⁹⁷. Örnek vermek gerekirse dosyada çok sayıda müdafinin yer alması kişilere yüklenebilir bir kusur değildir. Ayrıca, avukatların güvenlik güçlerine karşı tutumları yavaşlamaya sebep olsa da sürenin uzamasını tek başına açıklamaya yeterli değildir⁹⁸.

İHAM; uygun bir gerekçeyle durumu izah eden haller hariç olmak üzere, belirli bir süre saklandıktan sonra yetkili makamlara teslim olan kişinin yargılamasında geçen süreye şüphelinin ya da sanığın firarda olduğu zamanların eklenmeyeceğini belirtmiştir⁹⁹. Paralel yaklaşımla Anayasa Mahkemesi, duruşmaya gelmeyen sanığın yakalanması için beklenen sürenin taraf kusuru olduğu gerekçesiyle başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur¹⁰⁰. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, firari durumda olan sanığın beklenmesinde geçen sürenin hesaba katılmaması sadece firari olan taraf için geçerlidir. Birden çok sanıklı dosyada kaçak olmayan kişi bakımından bu süre dikkate alınacaktır. Ayrıca yargılamanın uzamasına başvuru sebep olsa bile uyuşmazlık uzun bir süredir devam ediyorsa yine de makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilmiştir.

C. Resmi Makamların Tutumu

Uzun süre devam eden ceza davaları incelendiğinde gecikmelerin büyük bir kısmının yargılama makamlarının ya da kamu otoritelerinin ihmalinden kaynaklandığı görülecektir. Yeri gelmişken tekrar belirtmek gerekir ki, uyuşmazlık kovuşturmayla yer olmadığına dair kararlar sonuçlansa veya kamu dava-

⁹⁷ DİNÇ, s. 95.

⁹⁸ İHAM, Yağcı ve Sargın / Türkiye, Başvuru No: 16419/90-16426/90, 08.06.1995, par. 66.

⁹⁹ Girolami / İtalya, Başvuru No: 13324/187, 19.02.1991, par. 13.

¹⁰⁰ Abdulkadir Bolluk Başvurusu, Başvuru No: 2013/5278, 15.04.2014, par. 43, “Somut olayda, başvuruya konu uyuşturucu madde ticareti suçundan yapılan ceza yargılamasında ilk derece mahkemesi ve temyiz mahkemesinin tutumlarının özel bir karmaşıklık göstermediği, yargılamanın iki dereceli mahkeme önünde toplam 7 yıl sürdüğü tespit edilmiştir. Buna karşın başvurunun yakalanmasından sonra derece mahkemesi önündeki yargılamanın yaklaşık 6 ayda, temyiz sürecinin yaklaşık 2 yıl 4 ayda tamamlandığı, bu durumda **yargılamanın uzamasında duruşmalara gelmeyen başvurunun yakalanmasının beklenmesinin en önemli etken olduğu** sonucuna ulaşılmıştır. Yargılama süresinin bütünü dikkate alındığında ilk derece ve Yargıtay’daki yargılama sürecinde başvurunun haklarını ihlal edecek şekilde gecikme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır”.

sı zamanaşımı nedeniyle düşse bile makul sürede yargılanma hakkının ihlalin-den bahsedilebilecektir¹⁰¹. İdari ve yargısal mercilere atfedilebilecek gecikmelerden devlet sorumlu tutulabilecektir. Duruşma aralarının uzun olması, hükmün yazılmasındaki talikler ve adli soruşturma makamlarının geciktirici davranışları gibi durumlar buna örnektir¹⁰². Resmi kaynaklı diğer gecikmeler; tanıkların çağırılması için sürekli girişimde bulunma, mahkemeler arası görev uyuşmazlığı ve Yargıtay'ın kararı gelinceye kadar ilk derece mahkemesi ile istinaf mahkemesi arasında dosyanın gidip gelmesi şeklindedir. Ayrıca yargılama makamlarının oluşumunda yaşanan değişiklikler, kararın verilmesi ile yazılması arasında yaşanan zaman kaybı ve dosyanın ilk derece mahkemesinden temyiz mahkemesine gönderilmesinde yaşanan gecikmeler de sayılabilir¹⁰³.

Devletin kamu gücünü kullanan organlarının hepsinin sorumluluğu bulunmaktadır. Yapısal sorunlardan ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanan gecikmeler haklı mazeret olarak görülemez. Bu sebeple ceza mahkemelerinin iş yükü makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesine gerekçe olamaz¹⁰⁴. Aynı şekilde duruşma günlerinin dolu olması, mahkeme ve yargıç sayısının yetersizliği, kurumlar arası iletişim eksikliği mazur görülmemektedir¹⁰⁵. İHAM birçok kararında; yargı sisteminin yapısını, mahkeme yazı işlerinde yaşanan aksaklıkları, mahkemeler arası dosya gönderilmesini ve raportör ataması sırasında yaşanan gecikmeleri, personel ve yargıç sayısının yetersizliklerini ve iş yükü ağırlıklarını makul süre hesabında devletin aleyhine yorumlamaktadır¹⁰⁶. Toplamda 11 yıl süren davanın 7 yılının kanun yolu incelemesinde geçmesi, ilk derece mahkemesi tarafından verilen kararın dört defa temyiz edilip üç kez temyiz mahkemesi tarafından bozulması yapısal sorundan ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır¹⁰⁷. Yargılama organları üzerlerine düşen görevi yapmalarına rağmen siyasi ortam ve ulusal hukuktaki boşluklar sebebiyle

¹⁰¹ GÖLCÜKLÜ, 1991, s. 6.; GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 287.

¹⁰² ÖZKAN-DUVAN, ss. 315 vd.

¹⁰³ VİTKOSKAS / DİKOV, s.121.; Yargılama makamlarından kaynaklanan ihlale Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararında da değinilmiştir. Dosyada sanığa ait nüfus kayıt örneği ile adli sicil kaydı olmadığı için yerel mahkeme hükmünün sırf bu yüzden bozulması, UYAP sisteminde faydalanılarak alınıp değerlendirilme imkânı olduğu için Anayasanın 141. ve AİHS'nin 6. maddelerine aykırı olarak yargılamanın gereksiz yere uzaması sonucunu doğuracağı ifade edilmiştir. Bkz. YCGK, E. 2011/380, K. 2012/74, 06.03.2012.

¹⁰⁴ ÖZKAN-DUVAN, s. 325.

¹⁰⁵ DİNÇ, s. 95.

¹⁰⁶ Örnek bir karar için bkz. Fati ve Diğerleri / İtalya, Başvuru No: 7604/76, 10.12.1982, par. 61.

¹⁰⁷ AYM, Atila Oğuz Boyalı Başvurusu, Başvuru No: 2013/99, par. 74-77.; Mehmet Ali İncesu Başvurusu, Başvuru No: 2012/1145, 15.04.2014, par. 35-38.

gecikme olmuşsa yine de devletin sorumluluğuna gidilebilecektir¹⁰⁸. Gecikmeleri önlemek amacıyla Anayasa Mahkemesi; somut norm denetiminde, asliye ceza mahkemelerinde gerçekleştirilen duruşmalarda cumhuriyet savcısının bulunmamasını öngören itiraz konusu kuralı iptal etmemiştir. Yasama belgelerini baz alarak tarihsel yorum yapmak suretiyle, makul süre içinde yargılamaları sonuçlandırmak ve adaleti hızlandırmak gayesiyle düzenleme yapıldığını belirtmiştir. Kural, cumhuriyet savcılarının daha süratli ve etkin biçimde soruşturmaları ilerletebilmelerine imkân sağlamaktadır¹⁰⁹.

Davada uygulanacak olan bir kanunun anayasaya uygunluğu incelemesinin beklenmesi yani soyut ya da somut norm denetimi sırasında durma kararı verilmesi ve en kısa sürede gecikmeye mahal vermeyecek şekilde sürecin işletilmesi ise kural olarak kabul edilebilir. Ancak Anayasa Mahkemesinin vereceği karar davayı esaslı bir şekilde etkiliyorsa bu süre de hesaplama dikkate alınır¹¹⁰.

Ceza yargılamasının uzamasındaki esas faktör bir başka sanığın yakalanmasının beklenmesi olduğu için davada başvurucuya atfedilebilir bir kusur olmadığından ihlal kararı verilmiştir¹¹¹. Çünkü bu durumda yargılama makamlarının sorumluluğu doğmaktadır. Uyuşmazlığın koşulları imkân sağlıyorsa tefrik kararı verilerek firari olmayan sanık bakımından yargılamaya devam edilmeli ve bir an önce belirsizlik ortadan kaldırılmalıdır. Makul sürede yargılama sona erseydi bile neticenin değişmeyeceği iddiası devletin lehine yorumlanmamaktadır¹¹².

Tüm bu değerlendirme ölçütlerinden yola çıkarak; karmaşık olmayan bir ceza davasında başvurunun tutum ve davranışları yargılamanın uzamasını esaslı bir biçimde etkilemiyorsa makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinden söz edilecektir¹¹³. Her somut olay ayrı ayrı değerlendirilmesine rağmen genelleme yapacak olursak, 8 yıl ve üzeri devam eden yargılamalarda 6. maddenin ihlaline karar verilmektedir. Ancak daha kısa sürede biten yargılamaların makul sürede sonuçlandığı söylenemez¹¹⁴.

¹⁰⁸ İHAM, Zimmermann-Steiner / İsviçre, Başvuru No: 8737/79, 13.07.1983, par. 29-32.

¹⁰⁹ AYM, E. 2011/43, K. 2012/10, 19.01.2012.

¹¹⁰ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, ss. 285-286.; ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM ve diğ., s. 162.; VİTKOSKAS / DİKOV, s. 121.; GÖLCÜKLÜ, 1991, s. 5.

¹¹¹ AYM, Başvuru No: 2014/99, par. 44.

¹¹² İHAM, Neumeister / Avusturya, Başvuru No: 1936/63, 27.06.1968, par. 16-21.

¹¹³ AYM, Başvuru No: 2014/18932, par. 100.

¹¹⁴ İNCEOĞLU, 2018, ss. 266-267.

Başvurucunun acil, yakın ya da önemli bir menfaati varsa yargılama makamlarının ve yetkili mercilerin daha hızlı hareket etmesi beklenmektedir. Makul sürede yargılanma hakkı sadece muhakemeye has olmayıp ayrıyeten yargılama süresinden farklı olarak koruma tedbirlerinde de bu hak gündeme gelmektedir. Tutuklu yargılanan kişilerde geçen süre büyük önem arz etmekte, tutukluluk halinin peşinen verilen cezaya dönüşme tehlikesi bulunmaktadır. Bu durumda yargılama süresinin makullüğü aşması aynı zamanda md.5/3 kapsamında hedeflenen gaye ile uyumsuzluğu da göstermektedir¹¹⁵. Çünkü muhakemenin hızlı ve kesintisiz bir biçimde yürütülüp bitirilmesi gerekliliğiyle aralarında direkt ve ayrılamaz bir bağlantı vardır¹¹⁶. Her ne kadar Sözleşmenin 5/3 maddesi ile 6/1 maddesi farklılık gösterebilir de aralarında yakın bir ilişki olduğu kuşkusuzdur. Tutuklu bireylerin gerekli sağlık ve ekonomik şartları esaslı bir biçimde etkilenmekte olup her durumda insan onuruna uygun bir şekilde yaşama devam ettiklerini ifade etmek mümkün değildir¹¹⁷. Konunun öneminden dolayı yargılanan kişinin tutukluluk halini biraz daha kapsamlı bir şekilde ele almak faydalı olacaktır.

Şüpheli veya sanığın temel hak ve hürriyetlerini en ağır biçimde kısıtlayan tutukluluk tedbiri, suçun işlendiği sabit olmadığı için iç hukukta ve uluslararası mevzuatlarda sıkı şartlara bağlanmıştır. Öncelikle, tutuklu bulunan herkesin makul süre içinde mahkemeye çıkarılma ve serbest bırakılmayı isteme hakkı vardır¹¹⁸. Özel bir hızla yürütülmesi gereken bu yargılama faaliyetine öncelik verilmesi kişi özgürlüğü hakkına ve suçsuzluk karinesine dayanır¹¹⁹. Ayrıca tutuklu yargılanan sanıklarda yargılama makamlarının özel bir gayret göstererek daha süratle davranması gerekir¹²⁰. Başka bir deyişle, tutukluluk halinde süre incelenirken katı standartlar uygulanacağından hem ulusal hem uluslararası mahkemelerin yaklaşımı, ceza yargılamasında kamu otoritelerinin ve bilhassa yargılama makamlarının daha titizlikle hareket etmeleri yönündedir¹²¹. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus kişi

¹¹⁵ DOĞRU / NALBANT, 2012, s. 634.

¹¹⁶ ÜNVER / HAKERİ, s. 58.

¹¹⁷ TURAN Hüseyin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *TAAD*, Sayı: 11, 2012, ss. 68-69.

¹¹⁸ Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü md.37 ve 38, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi md.25, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü md.60, Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı md.6 ve 7.

¹¹⁹ İHAM, Tomasi / Fransa, Başvuru No: 12850/87, 27.08.1992, par. 84.

¹²⁰ İHAM, Wemhoff / Almanya, Başvuru No: 2122/64, 27.06.1968, par. 17.; İHAM, Matznetter / Avusturya, Başvuru No: 2178/64, 10.11.1969, par. 9.

¹²¹ İHAM, Kalashnikov / Rusya, Başvuru No: 47095/99, 15.07.2002, par. 125-132.; AYM, Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013, par. 41-44.

özgürlüğünü düzenleyen md.5/3'ten farklı olarak md.6/1'deki makul süre hükmün kesinleşmesine kadar olan yargılamanın tümünü içerir¹²². Uzun süren bir yargılamada makul süreyi aşan tutukluluk söz konusu ise 5. madde ihlali gündeme gelirken, geçerli sebepler varsa 6. madde hükmü ihlal edilmemiş olabilir. Bununla birlikte yargılamada makul süre ile tutuklukta makul süre değerlendirilmesinde; olayın karmaşıklığı, resmi mercilerin ya da başvurunun davranışı gibi benzer ölçütler kullanılmaktadır¹²³.

İlk derece mahkemesinin mahkûmiyet kararından sonra istinaf veya temyiz süresince kişinin tutukluluk halinin devam etmesi; mahkeme kararı sonucu özgürlük kısıtlaması olarak kabul edilmekte, hüküm sonrası süre dikkate alınmamaktadır. Bir başka deyişle cezai uyuşmazlıklarda geçen süre açısından 6. madde uygulama alanı bulurken, tutuklu yargılanan kişilerin “hükümözlü”¹²⁴ olmadan önce tutuklukta geçirdiği süre bakımından 5. madde gündeme gelecektir. İlk durumda amaç yargılamayı hızlandırmak iken ikinci durumda tutukluluk süresini en aza indirmektir.

İHAM'ın hükümden sonra geçen süreyi dikkate almayan yaklaşımını Anayasa Mahkemesi'nin doğrudan benimsemesi öğretide eleştirilmektedir. Çünkü İHAS'ın 53. maddesinde belirtildiği gibi Sözleşme taraf devletlere asgari standartlar getirmektedir. Anayasa md.148/3 ve 6216 s. Kanun md.45/1 bu hakkın içeriğini ve kapsamını saptamaya mâni olmadığından Sözleşmenin üzerinde koruma sağlanabilir¹²⁵. Nitekim Türk hukukunda daha lehe düzenlemeler mevcut olduğundan iç hukukun uygulanması gerekir. Bu farklılık “hüküm” kavramına verilen anlamın tam örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. İHAM; istinaf ve temyiz aşamasını md.5-1/a çerçevesinde hükümlülük olarak değerlendirirken, Türk hukukunda istinaf ya da temyizde tutuklu sanığı hükümlü kabul etmek olanaklı değildir. Kaldı ki, 5271 s. Ceza

¹²² Tutuklulukta ve yargılamada makul süre ayırımı için bkz. GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 49, S. 03, 1994, s. 211.; ŞENTUNA Mustafa Tanık, *Öğreti ve Yargı Kararları Işığında Ulusal ve Ulus Üstü İnsan Hakları, Anayasa ve Ceza Yargılaması Hukuku Açısından Tutuklama ve Adli Kontrol*, Seçkin, Ankara, 2014, ss. 131-133.; İNCEOĞLU, 2018, s. 265.

¹²³ GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, s. 240.

¹²⁴ Adalet Bakanlığının “Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler” başlığını taşıyan Genelgesinde “hükmen tutukluluk” ibaresine yer verilmesi ve tutuklulardan daha sıkı bir infaz rejimi öngörülmesi ile bu kavram iç hukukumuza girmiştir. Uygulamada da bu kavram hızlıca benimsenmiş, normlar hiyerarşisinden ve hak temelli yorumdan vazgeçilmiştir.

¹²⁵ KANGAL, s. 543.

Muhakemesi Kanunu'nun 102. maddesinde yer alan tutuklulukta geçecek azami süreye istinaf ve temyiz süresini dâhil etmemek yasaya açıkça aykırıdır¹²⁶.

Uyuşmazlıkların yalnızca getirildikleri tarihe değil, aciliyet ve önem derecelerine ve de konularına göre belirli bir sırayla ele alınması geçici bir çare olarak değerlendirilebilecek yöntemdir. Bununla birlikte gecikmeler sistematik bir hale gelirse, bu tür geçici yöntemler artık yeterli değildir ve üye devletler etkili önlemlerin alınmasını, yargı mekanizmalarını çabuklaştıran yapısal çözümleri daha fazla erteleyemez¹²⁷.

SONUÇ

Hukuk sistemlerinin çoğu teknolojik gelişmelere rağmen adaletin gecikmeksizin tesisini sağlayamamaktadır. İnsan haklarını ihlal etmeden madde gerçeğin araştırılmasıyla ceza muhakemesi hukuku amaca hizmet edecektir. Çünkü adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak makul sürede yargılanma hakkı; cezai yönüyle savunma hakkı, etkili başvuru hakkı, kişi özgürlüğü ve suçsuzluk karinesi ile yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda ceza muhakemesi hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda makul sürede yargılanma hakkı sadece şüpheli ya da sanığa tanınmış bir hak olup mağdur, müşteki veya suçtan zarar görenin bu hakkı ileri sürmesi mümkün değildir.

Salt idari yaptırıma ilişkin uyuşmazlıklar kapsam dışındadır. Bu hakkın uygulandığı cezai uyuşmazlıklarda ise süre; iddianın resmi bir makam tarafından kişiye bildirilmesi ya da gözaltı-arama gibi faaliyetlerin yapılma anında başlar, hükmün kesinleşmesi ile sona erer. Davanın karmaşıklığı, başvurunun tutumu ve menfaati, resmi otoritelerin ve yargı mercilerin tutumu değerlendirme ölçütü olarak sürenin hesabında göz önünde bulundurulur. Kişi menfaatinin en üst noktada olan tutuklukta sürenin makullüğü

¹²⁶ ÖZTÜRK Bahri / EKER-KAZANCI Behiye / SOYER-GÜLEÇ Sesim, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirleri**, 3. Bası, Seçkin, Ankara, 2019, ss. 91-92.; ŞİRİN Tolga, **Özgürlük ve Güvenlik Hakkı-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-I**, Avrupa Konseyi Yay., Ankara, 2018, s. 179.; BALO Yusuf Solmaz, "Tutuklama Koruma Tedbirinin Bireysel Başvuruya Konu Olması ve Anayasa Mahkemesi'nin İmtihanı", **CHKD**, C: 3, S. 1, 2015, ss. 32-33.; ÖZEN Muharrem / GÜNGÖR Devrim / OKUYUCU ERGÜN Güneş, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda Azami Tutukluluk Süresinin Hesaplanmasına İlişkin Değerlendirmeler", **Ankara Barosu Dergisi**, C: 68, S. 4, 2010, ss. 181-187.; BAYTAZ Abdullah Batuhan, "Hükme Bağlı Tutukluluk", **İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, C: 6, S. 2, 2018, s. 149.

¹²⁷ İHAM, Zimmermann-Steiner / İsviçre, par. 29.

İHAS 5. madde kapsamında değerlendirilirken ceza yargılamasında geçen toplam sürenin makul olup olmadığının değerlendirmesi 6. madde kapsamında yapılmaktadır.

6384 s. 09.01.2013 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanunla sadece ihlalleri gidermek amacıyla tazminat komisyonu kurulmuştur. Komisyon yargılamaların makul sürede bitmesine katkıda bulunmamakta, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin önüne giden başvuruları azaltmak amacı taşımaktadır. İşlevselliği sorgulanan komisyonun yetkisi bu kez 7145 s. 25.07.2018 tarihli kanunla Anayasa Mahkemesinin iş yükünü azaltmak niyetiyle komisyonun amaç ve kapsamını aşacak şekilde genişletilmiştir. Makul sürede yargılanma hakkını içeren bireysel başvurularda artık bu komisyona başvurmak zorunlu hale getirilmiştir. Yapısal, sistematik sorunlardan ve organizasyon eksikliklerinden doğan ihlallere getirilen bu yol bireysel başvurularda olağan kanun yollarını tüketme şartını arayan anayasal hükmü oldukça genişletmektedir. Esas itibarıyla, soruna çare olmaktan ziyade sorunları öteleyen ve kronikleştiren bu düzenlemeler çözüm olma işlevine sahip değildir. İhlali tespit ederek bir miktar tazminata hükmetmekten ziyade önlemek esas amaç olmalıdır. Bu kronikleşen sorunu bir nebze çözmek için 5271 s. Ceza Muhakemesi Kanununa bazı suçlar bakımından “seri muhakeme usulü” ve “basit yargılama usulü” getirilmesi ve uzlaştırmacının yaygınlaştırılması yerinde olmuştur.

Giderim aracı olarak hukukumuzda sadece tazminat öngörülmüştür. Farklı hukuk öğreti ve uygulamalarındaki genel eğilim takip edilmelidir. Soruşturmayı sonlandırmak, hafifletici neden olarak görmek, ceza tayininde gecikmeyi göz önünde bulundurmak ve infaza etkili bir sebep saymak gibi daha lehe düzenlemeler yapılmalıdır. Somut olayın durumuna göre nadiren davanın düşürülmesi veya ceza vermekten vazgeçme yolu da tercih edilebilir.

Adaletin geciktirilemeyeceğini vurgulayan Magna Carta’dan gereksiz bir gecikme olmadan yargılanmayı öngören Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’ne kadar pek çok düzenleme kangren olmuş bu sorunu engellemeye çalışmıştır. Ancak somut adımların atılması ve çözüm kolay olmamıştır. Meselenin gerçekçi bir şekilde ele alınması için Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEG), Adli Zaman Yönetimi Saturn Rehber İlkeleri uygulanmalıdır. Yargılama işlemleri türlerine göre ayrılarak veriler toplanmalı ve ortalama hesap süreleri çıkarılmalıdır. Toplanan bilgi-

lerden hareketle sürekli analiz yapılmalı, standart süreden sapmalar olması halinde müdahale edilmelidir. Gecikmenin kaynağı tespit edilerek hızlandırıcı özel araçlara başvurulmalıdır. Ayrıca yargı sistemi ve teşkilatında görev yapan kişilerin performansı izlenmeli ve geliştirilmesi için eğitimler tertip edilmelidir. Soruşturma evresinde süre sınırı koyulmalıdır. Duruşmaların ise bir celsede tamamlanması, zorunlu hallerde ise celseler arasındaki sürenin asgari olması sağlanmalıdır. Duruşmaya ara vermeme kuralına özen gösterilmesi, uyuşmazlığın eksiksiz bir şekilde mahkemeye gönderilmesine bağlıdır. İddianamenin iadesi kurumu tekrar gözden geçirilmeli ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Soruşturma ve kovuşturmanın hedef sürede tamamlanıp tamamlanmadığının takibi yapılmalıdır. Rücu davalarının hiç açılması veya da açılıp takip edilmemesi tüm çabaları boşa çıkarmaktadır. Yaşanan gecikmelerden ötürü yargıya güven ve dolayısıyla toplumsal dayanışma zedelenmektedir. Bireysel başvuru kararlarında ihlal bulunanlar bakımından ilgili ihlale kimin ve neyin sebep olduğu tespit edilerek sorumluluğa gidilmesi hukuk kültürüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT Berrin, **Türk Ceza Kanunu ile Kabahatler Kanununun Genel Hükümlerinin Yaptırım Hükümleri Dışında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Adalet Yayınevi, 2010.
- AKBULUT İlhan, “Ceza Davalarının Uzamasının Sebepleri”, **Yargıtay Dergisi**, C: 20, S. 4, 1994, ss. 436-457.
- ALTINKÖK Serhat, “Bireysel Başvuru Açısından Suç Şüphelisi Olan Kişinin Yakalanması ve Tutulması/Gözetimine Alınması”, **AÜHFD**, C: 68, S. 2, 2015, ss. 267-328.
- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ, **Adil Yargılanma Hakkı-Ceza Hukuku Yönü**, Avrupa Konseyi Yayınları, 2014.
- BALO Yusuf Solmaz, “Tutuklama Koruma Tedbirinin Bireysel Başvuruya Konu Olması ve Anayasa Mahkemesi’nin İmtihani”, **CHKD**, C: 3, S. 1, 2015, ss. 7-31.
- BAŞAR Mükerrrem Onur, **Avrupa İnsan Hakları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- BAYTAZ Abdullah Batuhan, “Hükme Bağlı Tutukluluk”, **İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, C: 6, S. 2, 2018, ss. 133-153.
- CHADAMBUKA Zvikombero, “Serious Offences and the Right to Trial Within a Reasonable Time”, **Essex Human Rights Review**, Vol. 9, No. 1, June 2012, ss. 1-10.
- ÇELİK Abdullah, **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2014.
- ÇIRAK Ezgi, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı”, **D.E.Ü. HFD**, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan, C: 21, Özel Sayı, 2019, ss. 997-1028.
- DİNÇ Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkı**, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006.
- DOĞRU Osman / NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 1. Cilt, Şen Matbaa, Ankara, 2012.
- DOĞRU Osman / NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2. Cilt, Pozitif Matbaa, Ankara, 2013.
- DÖNMEZER Sulhi / ERMAN Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Cilt: 2, 14. Bası, Der Yayınları, İstanbul, 2019.
- DUTERTRE Gilles, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler**, Avrupa Konseyi Yayınları, 2003.
- GÖKPINAR Mahmut, **Adil Yargılanma Hakkının Asgari Gerekleri Karşısında Türk Kamu Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz / GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

- GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılama”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S. 49, 1994, ss. 199-234.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 49, S. 03, 1994, ss. 199-218.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, Mayıs-Eylül 1991, C: 1, S. 2-3, ss. 1-6.
- İNCEOĞLU Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, Şen Matbaa, Ankara, 2007.
- İNCEOĞLU Sibel, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4**, Avrupa Konseyi Yayınları, 2018.
- İNCEOĞLU Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı-Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta, İstanbul, 2002.
- KANGAL Zeynel Temel, **Kabahatler Hukuku**, 2. Baskı, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- KAŞIKARA Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”, **TBB Dergisi**, S. 84, 2009, ss. 231-259.
- KUNTER Nurullah, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 9. Bası, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1989.
- MAHMUTOĞLU Fatih Selami, **Kabahatleri Suç Olmaktan Çıkarma Eğilimi ve Düzene Aykırılıklar Hukukunda (İdari Ceza Hukukunda) Yaptırım Rejimi**, Kazancı, İstanbul, 1995.
- MAHONEY Paul, “Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R.”, **Judicial Studies Institute Journal**, Vol, 4, No. 2, 2004, ss. 107-129.
- ÖZBEK Veli Özer / DOĞAN Koray / BACAŞIZ Pınar, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- ÖZEN Muharrem / GÜNGÖR Devrim / OKUYUCU-ERGÜN Güneş, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda Azami Tutukluluk Süresinin Hesaplanmasına İlişkin Değerlendirmeler”, **Ankara Barosu Dergisi**, C: 68, S. 4, 2010, ss. 181-187.
- ÖZKAN-DUVAN Ayşe, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **AÜHFD**, C: 68, S. 1, 2019, ss. 287-336.
- ÖZTÜRK Bahri / EKER KAZANCI Behiye / SOYER GÜLEÇ Sesim, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirleri**, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 361.

- ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SİRMA-GEZER Özge / SAYGILAR-KIRIT Yasemin Filiz / ALAN-AKCAN Esra / ÖZAYDIN Özdem / ERDEN-TÜTÜNCÜ Efser / ALTINOK-VILLEMIN Derya / TOK Mehmet Can, **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- ŞENTUNA Mustafa Tarık, **Öğreti ve Yargı Kararları Işığında Ulusal ve Ulus Üstü İnsan Hakları, Anayasa ve Ceza Yargılaması Hukuku Açısından Tutuklama ve Adli Kontrol**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- ŞİRİN Tolga, **Özgürlük ve Güvenlik Hakkı-Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-1**, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2018.
- TURAN Hüseyin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **TAAD**, S. 11, 2012, ss. 47-75.
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, **Adil Yargılanma Hakkı**, (çev. F. A. Tamer / E. Kaplan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÜNVER Yener / HAKERİ Hakan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 15. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.
- VİTKOSKAS Dovydas / DİKOV Grigoriy, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, 2. Bası, Avrupa Konseyi Yayınları, 2018.
- YENİSEY Feridun / NUHOĞLU Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı**, 2. Bası, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- YÜCEL Mustafa Tören, **Yargı Sistemi Üzerine Denemeler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları

- Apicella / İtalya, Başvuru No: 64890/01, 29.03.2006.
- Bahçeyaka / Türkiye, Başvuru No: 74463/01, 13.07.2006.
- Balsyte-Lideikiene / Litvanya, Başvuru No: 72596/01, 04.11.2008.
- Bendenoun / Fransa, Başvuru No: 12547/86, 24.02.1994.
- Boddaert / Belçika, Başvuru No: 12919/87, 12.10.1992.
- Boulois / Lüksemburg, Başvuru No: 37575/04, 03.04.2012.
- Campbell ve Fell / Birleşik Krallık, Başvuru No: 7819/77-7878/77, 28.06.1984.
- Corigliano / İtalya, Başvuru No: 8304/78, 10.12.1982.
- Deweert / Belçika, Başvuru No: 6903/75, 27.02.1980.
- Eckle / Almanya, Başvuru No: 8130/78, 15.07.1982.
- Eğinioğlu / Türkiye, Başvuru No: 31312/96, 20.12.2001.

- Engel ve Diğerleri / Hollanda, Başvuru No: 5100/71, 08.06.1976.
- Escoubet / Belçika, Başvuru No: 26780/95, 28.10.1999.
- Ezeh ve Connors / Birleşik Krallık, Başvuru No: 39665/98 ve 40086/98, 09.10.2003.
- Fati ve Diğerleri / İtalya, Başvuru No: 7604/76, 10.12.1982.
- Garyfallou Aebe / Yunanistan, Başvuru No: 93/1996/712/909, 24.09.1997.
- Girolami / İtalya, Başvuru No: 13324/187, 19.02.1991.
- Jussila / Finlandiya, Başvuru No: 73053/01, 23.11.2006.
- Kalashnikov / Rusya, Başvuru No: 47095/99, 15.07.2002.
- Kart / Türkiye, Başvuru No: 8917/05, 03.12.2009.
- König / Almanya, Başvuru No: 6232/73, 28.06.1978.
- Kudla / Polonya, Başvuru No: 30210/96, 26.10.2000.
- Kyprianou / Kıbrıs, Başvuru No: 73797/01, 15.12.2005.
- Lauko / Slovakya, Başvuru No: 26138/95, 02.09.1998.
- Lutz / Almanya, Başvuru No: 9912/82, 25.08.1987.
- Matznetter / Avusturya, Başvuru No: 2178/64, 10.11.1969.
- Neumeister / Avusturya, Başvuru No: 1936/63, 27.06.1968.
- Öztürk / Almanya, Başvuru No: 8544/79, 21.02.1984.
- Ravnsborg / İsveç, Başvuru No: 14220/88, 23.03.1994.
- Serves / Fransa, Başvuru No: 20225/92, 20.10.1997.
- Stögmüller / Avusturya, Başvuru No: 1602/62, 10.11.1969.
- Suküt / Türkiye, Başvuru No: 59773/00, 11.09.2007.
- Tomasi / Fransa, Başvuru No: 12850/87, 27.08.1992.
- Turan / Türkiye, Başvuru No: 11529/02, 04.03.2008.
- Wemhoff / Almanya, Başvuru No: 2122/64, 27.06.1968.
- Yağcı ve Sargın / Türkiye, Başvuru No: 16419/90-16426/90, 08.06.1995.
- Zana / Türkiye, Başvuru No: 18954/91, 25.11.1997.
- Zimmermann-Steiner / İsviçre, Başvuru No: 8737/79, 13.07.1983.

Anayasa Mahkemesi Kararları

- Abdulkadir Bolluk Başvurusu, Başvuru No: 2013/5278, 15.04.2014.
- Atila Oğuz Boyalı Başvurusu, Başvuru No: 2013/99, 20.03.2014.
- B.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014.

E. 2011/43, K. 2012/10, 19.01.2012.

E. 2017/103, K. 2017/108, 18.07.2017.

Güher Ergun ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013.

Mehmet Ali İncesu Başvurusu, Başvuru No: 2012/1145, 15.04.2014.

Mustafa Kâmil Uzuner ve Mustafa Kadir Gül Başvurusu, Başvuru No: 2013/3371, 09.03.2016.

Nail Yılmaz Başvurusu, Başvuru No: 2014/4147, 10.06.2015.

Osman Asilsoy Başvurusu, Başvuru No: 2014/99, 11.03.2015.

Remzi Durmaz Başvurusu, Başvuru No: 2013/1718, 02.10.2013.

Yıldırım Özbey Başvurusu, Başvuru No: 2014/18932, 08.09.2015.

YCGK, E. 2011/380, K. 2012/74, K.t. 06.03.2012.

<http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019153842istatistik2018.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

